

Khoán ước

Chốn hương thôn thường ước hẹn riêng với nhau, lập ra sổ sách, đồng dân ký kết gọi là khoán ước.

Trong khoán ước thường phạt, trừ ra các việc lớn đã phép của nhà nước, còn việc nhỏ thì trong dân thôn thì hành lẫn nhau.

Khoán ước mỗi nơi hơi khác nhau một chút, nhưng đại để định ra các điều sau này:

1. Thường: Trong làng ai bắt được kẻ trộm hoặc bắt được kẻ hung nghịch tội, hoặc đương trường bắt được kẻ cướp thì làng thưởng. Tuỳ việc khó dễ và công to nhỏ hoặc hưởng cho làm khán thủ, trưởng tuần, người đã chức dịch rồi thì thưởng cho con người ấy một tên nhiều nam, cho tòng vào chân quan viên, miễn trừ dịch tạp.

2. Phạt: Giai hạng trong khi hương ẩm say rượu nói càn hoặc xâm phạm đánh người tôn trưởng, hoặc đánh nhau vỡ đầu, hoặc ăn trộm từ con gà cái măng trở lên, hoặc nhà nào con gái chữa hoang, hoặc người nào làm sự gì không phải, đến nỗi quan phải đòi đến dân làng, làm cho dân làng tổn kém thì phải phạt. Tuỳ cái lỗi nặng nhẹ, hoặc phạt hai ba quan tiền kẽm, hoặc ngã vạ, bắt gà, bắt lợn uống rượu, hoặc tước ngôi thứ không cho dự chiếu hương ẩm, người nào chân chức dịch mà phạm lỗi nặng thì truất bỏ cả chân chức dịch đi, không cho hưởng quyền của hàng viên chức nữa.

3. Chu tuất: Khi cướp đến phá làng ăn cướp, tuần phu và dân làng ra tiếp cứu, ai bắt hạnh bị thương thì dân làng ra tiếp cứu, ai bắt hạnh bị thương thì dân làng đem về điều trị thuốc men cho, nếu bắt hạnh bị chết thì dân làng làm ma, đồng dân đưa đón trọng vọng và cấp đường cho vợ con mỗi tháng dăm ba đồng bạc hoặc thưởng cho một tên nhiều nam.

4. Tính biểu: Trong làng ai ân nghĩa với dân, hoặc xuất của giúp cho dân làng được việc gì ích, hoặc xuất lực lo cho dân làng được việc gì lợi, thì làng nhớ ân nghĩa, khi sông kính trọng, nhường ngôi chiếu trên, khi mất làng khắc bia đá kể công trạng của người ấy dựng tại đình cho đời đời ai cũng nhớ.

5. Cấm lệnh: Nhà nào chứa khách lạ thì phải trình với lý dịch, nếu không trình thì nhà chứa khách phải phạt. Nhà nào hội tụ với nhau đánh bạc, hoặc phạm vào phép luật của nhà nước đã cấm, hoặc tụ tập những kẻ hung đồ, việc nhỏ thì lý dịch bắt ra điểm, việc lớn thì bắt nộp quan. Trai gái thông gian bắt được phải vạ.

Khoán ước định xong, dân làng ký kết, nơi đem trình quan xin chữ phê để làm luật nhất định cho làng. Rồi giao cho một người thủ khoán giữ, hoặc tả làm hai ba bản, tiên chỉ và lý trưởng mỗi người giữ một bản nữa. Hễ trong làng ai phạm điều gì thì cứ chiếu khoán ước ra mà phân xử. Mỗi năm hôm nào việc hội họp đông đủ thì tuyên giảng lên một lần để nhắc lại cho dân làng nhớ lấy

Khoán ước trong làng tức như một điểm khuyết trùng của nhà nước, khuyên người làm lành ngăn kẻ làm dữ nên nhờ đó khoán ước mà thuần phong mỹ tục, thì điều ấy là một việc rất hay.

Xét khoán ước của dân ta ở các thôn xã, mỗi nơi có hơi khác nhau nhưng chẳng qua cũng như mấy điều đã kể trên. Các khoán ước xưa thì dân làng thường bỏ thất thác đi nhiều, mới đây làng Đề Kiều thuộc tỉnh Bắc Ninh lập lại các điều hương ước của ông Trần Văn Minh soạn ra, mấy điều tưởng các làng khác cũng nên bắt chước mà làm.

Xin trích lục mấy điều sau đây:

"VỀ MỤC KỶ NIỆM

TIẾT THỨ NHẤT: Khắc bia.

Trong dân làng không cứ đàn ông đàn bà, kẻ quý người tiện, ai ân nghĩa với dân thì dân bia kỷ niệm, lúc còn sống thì dân kính trọng, lúc mất rồi thì dân khắc tên vào bia để dân nhớ ân nghĩa mãi về sau.

TIẾT THỨ HAI: Việc ân

Ân: Ai công đức với dân như xuất của ngà ra lập trường học, cho trẻ con trong làng học chữ học nghề, hoặc cúng ruộng cho dân làng làm học điền, hay xuất của việc làm công ích cho dân, cùng học được nghề gì trọng về dạy dân cho nghề nghiệp hoặc khi dân làng chẳng may gặp tai biến mà xuất tài xuất lực giúp đỡ cho dân lại hồ lại làm ăn như cũ. Vậy các việc như thế là ân.

TIẾT THỨ BA: Việc nghĩa

Nghĩa: Dân làng thắng hoặc đêm hôm cướp đến phá làng ăn cướp, dân ai có sức đánh cướp giữ làng chẳng may bị chết vì việc dân, vậy như thế là nghĩa.

TIẾT THỨ TƯ: Sửa lễ

Lễ cứ mỗi năm một lần vào tháng giêng vào ngày đình đám xong, dân xuất tiền công sửa lễ và cấm cờ tàn, bài trí ở bia kỷ niệm cho tráng lệ như ngày đình đám, rồi đồng dân đọc bài văn kỷ niệm để trước nữa là dân nhớ những người ân nghĩa với dân, sau là kính khuyến lòng người trong chốn hương đảng.

VỀ MỤC TỰ TRỊ

TIẾT THỨ BA: Đánh nhau

Phàm người trong dân xã, không cứ quý tiện giàu nghèo, phải ăn ở với nhau cho tử tế hân hoi, trên kính dưới nhường. Hoặc ai điều gì không nên không phải thì trình dân để dân phân xử cho, chớ sinh tình ngạnh mà đánh chửi lẫn nhau, để cho người ta chê cười, thì cả đôi bên đều phải phạt.

TIẾT THỨ TƯ: Thừa kiện

Người trong dân, hoặc ai điều gì bất bình mà thừa kiện với nhau, thì phải trình dân trước để dân phân xử đã, chớ không được tự tiện lên ngay quan. Nếu ai không tuân thế thì phạt một đồng bạc nộp vào công quỹ bản xã.

TIẾT THỨ TÁM:Đàn ông

Đàn ông con trai trong làng, không cư con nhà quý tiện giàu nghèo ai cũng phải lấy luân lý mà sửa mình, nghề nghiệp làm ăn. Nếu người nào du thủ du thực không chịu làm ăn, bất nhân bất nghĩa, trái đạo làm người thì phải phát truất ngôi hương ẩm.

TIẾT THỨ CHÍN:Đàn bà

Đàn bà con gái trong dân, người nào goá bụa hay chưa chồng, ai mà giảng hoa ong bướm, làm cho mất giá người đi, khán thủ tuần phiên bắt được thì phải phạt một đồng bạc. Người nào thất tiết, hoang thai thì phải phạt tiền nộp cheo. Bao giờ lấy chồng, lại phải nộp tiền lai nhai theo như dân khoán.

TIẾT THỨ MƯỜI HAI: Trộm cắp

Trong hương ấp, ngoài đồng điền hoặc gian phi trộm cắp của công hay của tư gia một tí gì, thức khinh vật trọng, như là tiền bạc, vật dụng hay các giống súc vật, cùng là cây cối tre măng, thanh bông hoa quả, lúa mạ hoa màu v.v...

Những kẻ gian phi ăn trộm ăn cắp ấy, bắt được quả tang hề người trong dân thì phải phạt truất ngôi hương ẩm, người ngoài thì dân phải lên trình quan.

TIẾT THỨ MƯỜI BỐN:Tụ tập

Trong làng những nhà nào tụ tập những kẻ gian phi, gái chừ cờ bạc hay là làm điều gì phi pháp phạm cấm, mà khán thủ tuần, phiên ần nặc không trình ra hương chính, lý trưởng thì khán thủ tuần phiên và các người làm điều phi pháp phạm cấm ấy đều lỗi phải phạt

TIẾT THỨ MƯỜI LĂM:Khách lạ

Trong dân làng nhà nào khách lạ ở chơi cách đêm thì phải trình quan cho khán thủ biết. Nếu không trình, hề khán thủ tuần phiên đi tuần phiên soát thấy thì nhà ấy phải phạt.

Người ta ở cách đêm thật là người lương thiện làm ăn thì được, nếu người du đảng thì không cho ở.

VỀ MỤC TUẦN PHONG

TIẾT THỨ BA:Thưởng phạt

Dân làng thắng hoặc đêm hôm cướp đến phá làng ăn cướp, người nào can đảm đánh cướp bắt được một tên, thì dân thưởng năm đồng bạc, nếu bắt được hai tên thì thưởng mười đồng, hề nhiều thì cứ năm đồng mà thưởng lên (cách thưởng này khi nhẹ quá)

Người nào nhút nhát trốn chạy, bỏ chỗ mình giữ thì phải chuât ngôi hương ẩm.

TIẾT THỨ TƯ:Hậu đãi

Những khi tên cướp đến phá làng ăn cướp, người làng đánh cướp giữ dân.

Người nào bị thương thì dân trông nom, điều dưỡng cho đến khi khỏi. Những tiền chi phí dân chịu cho cả.

Người nào bị chết thì dân làm ma cho trọng thể, như ba hạng trong dân khoán, và khắc tên vào bia kỷ niệm, đã nói như ở tiết thứ hai về Mục kỷ niệm. lại cấp cho vợ con mười lăm đồng hoặc cho con hay cháu một tên nhiều nam, trung thân miễn trừ tạp dịch.

Trên đây lược lục mấy điều, mỗi làng tùy tục riêng mà gia giảm một chút, nếu làng nào cũng giữ điều khoán ước thì trong hương thôn tưởng thì cũng thể tự trị được, mà nên được một làng vui vẻ thịnh vượng. Song chỉ e các ông quyền dự trong hương chính cần khoán bẻ măng thì lời khoán ước lại ra một tờ giấy hư văn mà thôi.